

УДК 316.012 (316.6, 14, 159.9.01(075.8))

Соціальна перцепція: історико-філософські та загальнопсихологічні передумови дослідження

А.О. ПОЦЕЛУЙКО

Інститут соціології НАН України, м. Київ, Україна, E-mail: warrior6386@mail.ru

Авторське резюме

У статті досліджуються передумови аналізу соціальної перцепції в різних гносеологічних, загальнопсихологічних (периферійно-соціально-психологічних) теоріях. Гносеологія є розділом філософії, який досліджує загальні передумови пізнавальної діяльності, співвідношення пізнання і дійсності, встановлення умов істинного та достовірного знання створює стійкий фундамент для дослідження соціального сприйняття. В залежності від тієї чи іншої гносеологічної концепції, можна вирізняти різне розуміння образу в матеріалістичній та ідеалістичній гносеології, в раціоналізмі та емпіризмі.

В матеріалістичній гносеології розуміння образу від початку пов'язується із тілом, психікою та суспільством, що дає підстави вести мову про об'єктивізм, психологізм та соціологізм в інтерпретації соціального сприйняття в тих соціологічних концепціях, які спиратимуться на цю гносеологію. Це означає, що соціальне сприйняття буде досліджуватись як похідне від соціального середовища, його індивідуальних та соціально-групових особливостей та від суспільства в цілому. В ідеалістичній гносеології в тлумаченні соціального сприйняття переважає фікціоналістське розуміння. Це означає, що соціальне сприйняття розглядається в його феноменальному вимірі (вимір явищ), в той же час цьому феноменальному виміру ідеалістична гносеологія протиставляє ноуменальний вимір, у зв'язку з чим соціальне сприйняття вноситься за межі істинного знання. В залежності від тієї чи іншої гносеологічної концепції по-різному розв'язується питання про джерело соціального сприйняття. В раціоналістичних концепціях джерелом соціального сприйняття стає мислення, переважно - наукове. Через це соціальне сприйняття розглядається як те, що дозволяє категоризувати різні феномени соціальності, себто створювати фрейми визначеності на кшталт наукових. В гносеологічному емпіризмі соціальне сприйняття розглядається на засадах переважання в ньому чуттєвої компоненти, яка може бути як тим, що забезпечує відповідність соціального сприйняття дійсності, так і тим, що виступає джерелом різних викривлень.

Ключові слова: соціальна перцепція, соціальні уявлення, соціальні стереотипи, іміджі, гносеологія, матеріалістична гносеологія, ідеалістична гносеологія.

Social perception: historic-philosophical and psychological preliminary investigation

А.О. ПОЦЕЛУЙКО

Institute of sociology NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, E-mail: warrior6386@mail.ru

Abstract

The article investigates the prerequisite analysis of social perception in different epistemological, psychological General (socio-psychological) theories. Epistemology is the philosophy section, which explores the general premise of cognitive activity, the ratio of knowledge and reality, establishing the terms of true and certain knowledge creates a stable foundation for the study of social perception. Depending on a particular epistemological concepts can differentiate different understanding of the image in the materialist and idealist epistemology, rationalism and empiricism in.

In materialist epistemology image understanding from the beginning associated with the body, psyche and society, giving rise to talk about objectivism, psychological and sociological interpretations in social perception of sociological concepts that rely on this epistemology. This means that social acceptance will be investigated as a product of the social environment, its individual and social group characteristics, and of society as a whole. In idealist epistemology in the interpretation of social perception prevails fiktsionalistske understanding. This means that social acceptance is seen in his phenomenal dimension (dimension phenomena) at the same time, this phenomenal dimension idealist epistemology contrasts noumenal dimension, and therefore the social acceptance is made out of true knowledge. Depending on a particular epistemological concepts differently solved the question of the source of social perception. In the rationalistic conceptions source of social perception is thinking mostly - scientific. Because of this social acceptance is seen as something that allows you to categorize the various phenomena of sociality, that is, create frames like scientific certainty .. The epistemological empiricism social acceptance is considered based on the prevalence of sensory components in it, which can be either that ensures that social perception Indeed, and that is the source of various distortions.

Keywords: social perception, social representation, social stereotypes, images, epistemology, materialist epistemology, idealist epistemology

Постановка проблеми. Наше дослідження ми розпочнемо із визначення соціальної перцепції. Як впливає з самої назви (від лат.

«perceptio» – сприйняття і «socialis» – суспільний), під соціальною перцепцією можна розуміти сприйняття різних соціальних суб'єктів

та соціальних об'єктів. Цими соціальними суб'єктами та об'єктами є особи та різноманітні спільноти, кожна з яких може сприймати або сама себе, або ж інших. Отже, соціальне сприйняття є вмонтованим у структуру звичайного сприйняття, проте відрізняється від нього рядом особливостей.

В історії соціальної психології впровадження самого терміну «соціальна перцепція» науковці завдячують американському психологу Дж. Брунеру, який вів мову про те, що сприйняття і в продуктивному (як завершений образ), і в процесуальному вимірі є зумовленим не лише об'єктивно-фізичними (суто сенсорними) характеристиками об'єкта сприйняття, але і прихованими соціальними чинниками, до яких автор відносив минулий досвід суб'єкта, його цілі, наміри, рівень значущості ситуації тощо [2, с. 70-71].

Автор висунув у процесі проведених ним експериментальних досліджень три загальні гіпотези, які стосувались соціального сприйняття.

По-перше, чим вищою є соціальна цінність об'єкта, тим у більшій мірі його сприйняття піддається організуючому впливу поведінкових детермінант. Автор вважає, що «такий об'єкт буде вибірково сприйматися серед інших об'єктів, фіксуватися в результаті умовно-рефлекторної діяльності сприйняття і перцептивно виділятися» [2, с. 70-71].

Цінність об'єкта, на думку автора цього дослідження, визначається відповідно до рівня доступності/дефіцитності тих чи інших життєво-значущих ресурсів (благ, об'єктів, осіб тощо) для особи чи соціальної групи. Чим дефіцитнішим є об'єкт, тим ціннішим можна вважати його для особи і соціальної групи і навпаки: менш дефіцитні об'єкти мають нижчий рівень значущості перш за все – через їх доступність (напр, грошей). У дослідженні фігурує ще одне поняття – поведінкові детермінанти. Як випливає з логіки автора, ними є соціально-групові чинники приналежності учасників експериментів з оцінкою величини монет. По-друге, автор припускає, що чим сильнішою є потреба індивіда в деякому соціально-цінному об'єкті, тим значнішою є дія поведінкових детермінант. По-третє, невизначеність об'єктів сприйняття, на думку Брунера, полегшує дію поведінкових детермінант лише в тій мірі, в якій вона перешкоджає дії автохтонних детермінант, не знижуючи при цьому ефективності поведінкових факторів. Автор констатує також, що «чим сильнішою є потреба індивіда в даному соціально цінному об'єкті, тим більшою, відповідно, буде роль поведінкових детермінант у соціальному сприйнятті» [2, с. 71]. Свої гіпотези автор верифікував, встановивши залежність між сприйняттям величини монет у представників «багатих» та «бідних» соціальних груп. Піддослідних першої групи було за-

прошено з передової школи в районі Бостона, в якій навчаються діти успішних бізнесменів та осіб вільних професій. Другу групу було сформовано з мешканців багатоквартирного будинку в районі бостонських негрів. Брунер висунув очевидне припущення, згідно з яким «бідні» мають більшу суб'єктивну потребу в грошах, ніж «заможні». За результатами експерименту автором було виявлено, що представники «бідної» групи істотно переоцінювали величину монет у порівнянні з групою «заможних».

Аналіз досліджень і публікацій. Для аналізу поняття «соціальна перцепція» доцільно відштовхуватись від родового щодо нього поняття «перцепція» (сприйняття). Так, у «Словнику практичного психолога» сприйняття характеризується авторами наступними особливостями: а) сприйняття є цілісним (а не фрагментованим) відображенням предметів, ситуацій і подій; б) сприйняття виникає при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецепторні поверхні органів чуття; в) разом з процесами відчуття сприйняття забезпечує безпосередньо-чуттєве орієнтування в навколишньому світі; г) оскільки сприйняття є необхідним етапом пізнання, воно завжди в більшій чи меншій мірі пов'язане з мисленням, пам'яттю, увагою, спрямовується мотивацією і має певне афективно-емоційне забарвлення [20].

Процес сприйняття набуває певної сталості за рахунок категоризації досвіду сприйняття в уявленнях. Уявлення, за переконанням ряду авторів, формується в пам'яті людини і соціальної групи через процеси категоризації, себто віднесення того чи іншого предмета, об'єкта, процесу до тих чи інших класів (типів), категорій мови (понять, концептів). Коли сприйняття категоризується на рівні довготривалої пам'яті як уявлення та поняття (форма мислення), то на нього можуть впливати інші психічні складові, зокрема – емоції, уява. Результатом їх впливу стають викривлення (інверсії) сприйняття, які можуть відбуватись за рахунок спрощення (стереотипізації) сприйняття та привнесення в нього уявних компонентів (імагіналізації) сприйняття. Таким чином, образи сприйняття включають в себе власне сприйняття, уявлення, стереотипи та іміджі. Якщо виходити з того, що поняття «соціальне сприйняття» є видовим щодо поняття «сприйняття», то відповідні різновиди сприйняття будуть також і різновидами соціального сприйняття. Себто, в рамках соціального сприйняття також можна виділити соціальні образи (перцепції), соціальні уявлення, соціальні стереотипи та соціальні іміджі. Можна повністю погодитись із думкою Л. Ітельсона, що «на перцептивному рівні психіки «знати» означає мати в перцептивному словнику відповідний еталонний образ. Сенсорна інформація, мабуть, якимось співвідноситься з цими еталонними образами. При цьому, як ми вже бачили, еталонні образи фік-

сують якісь загальні перцептивні ознаки, які є характерними для цілого класу об'єктів. А поточне сприйняття додає в образ індивідуальні сенсорні властивості, що відрізняють даний конкретний об'єкт» [6, с. 418]. Л. Ігельсон зауважує також (із чим важко не погодитись), що «завдання функціональних механізмів сприйняття може бути визначеним як очищення від сенсорних поміх тієї інформації про реальність, яку дають органи почуттів. Незважно помітити, що вона складається з процесів трьох типів:

1. виправлення викривлень. Автор називає цей процес перцептивною корекцією, і вона, на його думку, забезпечує константність сприйняття.

2. Заповнення прогалін. Автор називає цей процес «перцептивним доповненням», відзначаючи, що «в цьому процесі забезпечується конструктивність сприйняття».

3. Очищення від шумів (перцептивна фільтрація), яка забезпечує вибірковість сприйняття [6, с. 401].

Виходячи із зазначеного, соціальна перцепція, по-перше, відбувається за рахунок співвіднесення досвіду поточного сприйняття соціальних об'єктів із тими соціально-перцептивними еталонами, які зберігаються в індивідуальній та груповій пам'яті різних соціальних суб'єктів.

По-друге, в процесі соціального сприйняття відбувається заповнення прогалін, яке здійснюється за рахунок соціальної категоризації, стереотипізації, які мають не стільки індивідуальний, скільки соціально-груповий зміст. Йдеться, зокрема, про такі складові соціальної перцепції, як соціальні аутостереотипи та соціальні гетеростереотипи. На ці конструкції звертають увагу Г. Андреева та Д. Майерс [1, 11]. Соціальні аутостереотипи – це образи-само-сприйняття, в яких той чи інший соціальний суб'єкт (особа, соціальна група) спрощеним чином відтворює та оцінює ті чи інші власні особливості. Протилежністю соціальних аутостереотипів є соціальні гетеростереотипи – образи сприйняття соціального суб'єкта (особи, соціальної групи) іншими суб'єктами соціального оточення.

По-третє, очищення від шумів у процесі соціального сприйняття далеко не завжди забезпечується в повній мірі, оскільки, на відміну від просто сприйняття, соціальне сприйняття характеризується емоційним переживанням об'єкта сприйняття, певною пристрасністю і заангажованістю суб'єкта соціально-перцептивної діяльності.

Узагальнення особливостей соціальної перцепції в працях різних авторів, зокрема, Г. Андреевої, В. Ольшанського, Т. Стефаненко, дає підстави визначити соціальне сприйняття як різновид сприйняття (як продукт, так і процес), який, з одного боку включає сприймання

широкого кола соціальних об'єктів (індивідуальних та групових), соціальних ситуацій, а з іншого боку – опосередковує оцінку цих об'єктів з боку суб'єкта сприймання. Автори виділяють ознаки соціальної перцепції, які можна звести до наступного переліку:

а) емоційно-оціночна заангажованість (соціальний об'єкт (індивід, група) не сприймається як дещо безстороннє, а відповідним чином включається в процеси емоційно-оціночного ставлення, що відрізняє соціальне сприйняття від безоціночного сприйняття різних неживих предметів, у тому числі – живої природи;

б) наявність зворотного впливу на суб'єкт сприймання з боку об'єкта сприймання, який, виступаючи також у ролі активного суб'єкта, прагне вносити в процес сприймання відповідні викривлення, доповнення, зміни, свідомо або безсвідомо підлаштовуючись під певні очікування суб'єкта сприймання;

в) перенесення фокуса суб'єкта соціальної перцепції з пасивного відображення на смислові та оціночні характеристики об'єкта сприйняття;

г) змішаність сприйняття соціальних об'єктів з емоційними (афективними) та уявними (імагінальними) компонентами, а також більшою залежністю від мотиваційно-смислової структури діяльності суб'єкта сприймання, на що вказують також Л. Карпенко та А. Петровський. Саме тому термін «соціальна перцепція» в соціальній психології набув вираженої багатозначності (див.: [1, 5, 16-18]).

Дослідження соціальної перцепції має тривалу передісторію в філософії, загальній та соціальній психології.

Мета дослідження – визначення ключових філософом (філософських ідей), які утворюють концептуальні передумови для дослідження соціального сприйняття в соціології та соціальній психології.

Завданнями статті, у зв'язку з вищезазначеним, є:

1) визначення ключових філософом (філософських ідей) в класичних філософських теоріях, які утворюють підґрунтя для дослідження соціального сприйняття;

2) визначення зв'язку між зазначеними теоріями та дослідженням соціального сприйняття в соціології та соціальній психології.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби визначення образу можна зустріти в класичній грецькій філософії, зокрема, в іdealізмі Платона, який у своєму трактаті «Держава» веде мову про метафору печери [14]. Автор вважає, що людську природу можна уподібнити, в залежності від більшої або меншої освіченості, стану печери. Печера – це, на думку Платона, стан тілесно-фізичної обмеженості, в якому людині є доступним лише феноменальне буття (себто, той рівень буття, який представляє лише явища, тіні справжнього, ейдетичного

світу). З міркувань Платона випливає ряд значущих висновків, які треба взяти до уваги. 1) Образи представляють собою як видиму оболонку речей, яка дається в сприйнятті, так і ту реальність, в якій фіксуються прототиби (первісні типи) того, що є існуючим у реальному світі; 2) феноменальне сприйняття завжди є обмеженим, оскільки люди, в переважній більшості, є в'язнями видимого світу і приймають цей видимий світ за те, що існує в ноуменальному вимірі; 3) на рівні мови розрізнення між видимим і справжнім образами часто буває неможливим в силу обмеженості людських пізнавальних здібностей; 4) знання ідей як онтологічної реальності різняться щодо пізнання чуттєвих речей як блідих копій ідей, що дає підстави визначити два типи образів: онтологічні прототиби та вторинні образи.

Значний блок ідей щодо співвідношення раціонального та чуттєвого в структурі образу можна огримати з концепцій матеріалістичного просвітництва, в яких образ постає саме як неупереджена, безвідносна до людини і людства природна даність, сприйняття якої може бути затьмареним різними викривленнями. До дослідження цих викривлень пізнання звертаються такі автори, як Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк. Для ознайомлення з їх інтерпретаціями проблеми образу звернемося до фрагментів першоджерел з історії філософії, зокрема: «Нового Органону» Ф. Бекона, «Міркування про метод» Р. Декарта, «Левіафану» Т. Гоббса та «Трактату про природу людського пізнання» Дж. Локка (див.: [3-4, 20]).

У термінології Ф. Бекона образи природи, які є своєрідними чистими відображеннями, бувають затьмареними «ідолами людського розуму». Змістовно автор виділяє чотири групи ідолів, три з яких, у контексті нашого дослідження, можна розглядати як ілюзорні соціальні уявлення. Бекон називає перший різновид «ідолами роду», другий – «ідолами печери», третій – «ідолами площі» і четвертий – «ідолами театру». Ідоли роду ґрунтуються в самій природі людини, в племені чи самому роді людей, бо хибним, за переконанням Бекона, є твердження грецького софіста Протагора, згідно з яким «почуття людини є мірою речей». Далі Бекон міркує про ідолів, які впливають із «взаємної пов'язаності і спільноти людей». Ці ідоли автор називає, «маючи на увазі спілкування та співтовариство людей, які є їх породжувачами, «ідолами площі». Бекон говорить про масові акції, на яких люди «об'єднуються промовою», а точніше – риторичними фреймами. При цьому «слова встановлюються згідно з розумінням натовпу». Тому погане й безглузде встановлення слів дивним чином тримає в облозі розум». На думку Бекона, жодні «визначення та роз'яснення, якими звикли озброюватися і охороняти себе вчені люди», жодним чином не забезпечують розум від гвалтування

викривленими словами, породжуючи, тим самим безліч дискусій та суперечок, що від початку є непродуктивними» [3]. В якості самостійного різновиду автором виділено ідоли, які «вселилися в душі людей з різних догматів філософії», а також з перекручених законів доказів.

Підсумовуючи міркування Бекона, можна зробити наступні висновки:

1) джерелом походження образів може виступати чуттєве пізнання та раціональне пізнання;

2) образи, які є похідними від чуттєвого пізнання, відображають саму «природу речей» і тому є достовірнішими за образи, які походять від раціонального пізнання;

3) шлях від образів-фактів до узагальнень дозволяє пересвідчитись в адекватності образів істинній природі речей, а сама така перевірка передбачає звільнення від образів-фікцій, створених як на рівні індивідуального, так і колективного людського досвіду.

Т. Гоббс у «Левіафані» [19] виділяє такі класи образів, як відчуття та уявлення. Уявлення ж, в свою чергу, поділяються автором на пам'ять, снобачення (привиди) та розуміння. Причиною відчуття, за Гоббсом, є «зовнішнє тіло, або об'єкт, який тисне на відповідний кожному відчуттю орган безпосередньо, як це буває при смаку і дотику, або опосередковано, як при зорі, слуху і нюху». Цей тиск «продовжується всередині за допомогою нервів та інших волокон і перетинок тіла до мозку і серця, викликає тут опір, або зворотний тиск, або зусилля серця звільнитися». Оскільки це зусилля є спрямованим назовні, то воно здається нам чимось таким, що перебуває зовні. І цю позірність (видимість) (seeming, за Гоббсом), або цей привид (fancy) «люди називають відчуттям» [19].

Отже, відчуття, за переконанням Гоббса, є образами-привидами, або ж видимостями, щодо яких неможливо стверджувати, яка саме реальність за ними перебуває. І дійсно, відчуття можуть проінформувати про те, що дещо є наявним, проте, в силу своєї фрагментарності і мозаїчності, але не завжди інформують про те, чим самим є те, що є в них відображеним.

Чіткішими характеристиками автор наділяє образи-уявлення (imagination). Механізм формування уявлень описано автором наступним чином. Гоббс наводить порівняння із хвилями на воді, які «продовжують ще котитися довгий час, хоча вітер уже стих», уподібнюючи цей залишковий рух «з тим рухом, який відбувається у внутрішніх частинах людини, коли вона бачить дещо наяву, коли їй щось сниться і т.д.» [19]. Наступним класом образів у розумінні Гоббса є пам'ять (memory), яку автор фактично ототожнює з уявленнями, ведучи мову про те, що «уявлення і пам'ять позначають одну і ту ж річ, яка, лише в залежності

від різного її розгляду, має різні назви» [19]. Наступним класом образів Гоббс вважає сновидіння, які, за переконанням автора, можуть «мати місце лише остільки, оскільки вони виникають з порушення внутрішніх частин людського тіла» [19].

Джон Локк у своїй праці «Досвід про людське розуміння» [10] розглядає процес формування образів у ракурсі емпіризму і сенсуалізму. Сенсорний досвід є тим, що лягає в свідомість новонародженої дитини, яка є «чистою дошкою». Складовими досвіду для Локка є ідеї – поняття, до якого автор включає всі типи інтелектуальних, перцептуальних, мнемічних, вольових актів, а також продуктів уяви. Перш за все автор вважає за потрібне дослідити, як «людина приходить до ідей». Локк критикує загальноприйняте вчення про «вроджені ідеї та початкові знаки», які ніби-то є закарбованими в розумі людини «з самого початку її існування». Локк вважає, що «ідеї походять від відчуття або від рефлексії». Припустимо, міркує автор далі, що розум є, так би мовити, білим папером без будь-яких знаків та ідей. Але яким чином він отримує їх? І відповідає: «З досвіду». Складнішу теорію уявлення пропонує в своїй фундаментальній праці «Критика чистого розуму» І. Кант [7], для якого образи-репрезентації мають два виміри: феноменальний і ноуменальний. Феноменальний рівень представлений явищами реальності, яка є доступною в якості досвіду, структурованого в апріорних формах чуттєвості - просторі і часі. Кант веде мову про «сприйняття в досвіді» і «потойбічну реальність», яка є ноуменальною, а тому може сприйматись переважно через віру (або ж, якщо бути точнішим - на віру). Отже, феноменологічний рівень – це рівень «речей для нас»; з іншого боку, існує також рівень ноуменальний, на якому речі вже не розкриваються для людини, оскільки рівень цей охоплює за межові, надраціональні утворення.

Новий витік ідей, безпосередньо пов'язаних з соціальним пізнанням, дає філософія початку ХХ ст. Дві протилежні точки зору на цей предмет є представленими в двох найбільших філософських школах: неокантіанстві та марксизмі.

Г. Ріккерт у своїй статті «Науки про природу і науки про культуру» відзначає, що доцільним в абстрактному відношенні (begrifflich) є розрізнення двох різновидів емпіричної наукової діяльності. З одного боку, перебувають науки про природу, або природознавство. Ріккерт зауважує, що «слово «природа» характеризує ці науки як з боку їх предмета, так і з боку їхнього методу». Специфіка об'єкта природознавства виступає в свободі «від усякого віднесення до цінностей», мета їх – вивчити загальні абстрактні відносини та закони, значущість яких поширюється на це буття. Протилежність наук

про природу утворюють історичні науки про культуру, які, на думку Ріккерта, «...вивчають об'єкти, віднесені до загальних культурних цінностей; як історичні науки вони, – за переконанням автора, – мають справу з одиничними образами в їх індивідуалізованості та окремішності, оскільки суттєвим для них є тільки те, що в своїй індивідуальній особистості має значення для домінуючої культурної цінності» [15]. Таким чином, проблема образу в історії філософії дозволяє встановити важливі аспекти розгляду соціальної перцепції як предмета загально-психологічного та соціально-психологічного дослідження, а саме:

1) Яким є джерело соціальної перцепції? Відповідь на це запитання різниться в емпіризмі та раціоналізмі. З точки зору емпіризму, джерелом образів є чуттєвий досвід, у суспільстві - це досвід безпосередньої взаємодії індивідів та соціальних груп в реальному переживанні повсякдення. З точки зору раціоналізму та апріоризму джерелом соціальної перцепції є спілкування з іншими людьми та уможливлення думки різних соціальних авторитетів (політичних, релігійних, наукових тощо).

2) Якими є продукти соціальної перцепції? В розумінні емпіризму та раціоналізму продуктивним вираженням перцепції виступають, в одному випадку, конкретні образи, в другому – знакові конструкти та поняття, виражені в мові. Як раціоналізм, так і емпіризм можуть поділяти настанови соціологічної детермінованості соціального сприйняття.

Марксистський підхід у розумінні образів вирізняється підкресленням соціологізмом (соціологічним редукціонізмом), оскільки самі образи ставляться в залежність від умов виробництва і спілкування, які особа застає як певну незмінну даність. К. Маркс та Ф. Енгельс у «Німецькій ідеології» зауважують, що «передумови, з яких ми починаємо, – не довільні, вони – не догми; це – дійсні передумови, від яких можна відволіктися тільки в уяві. Це – дійсні індивіди, їх діяльність та матеріальні умови їх життя, як ті, які вони знаходять вже готовими, так і ті, які створені їх власною діяльністю. Таким чином, передумови ці можна встановити чисто емпіричним шляхом» [12].

Визначаючи в якості «першої передумови будь-якої людської історії... існування живих людських індивідів, а першого конкретного факту, який підлягає констатуванню, – тілесну організацію цих індивідів і обумовлене нею ставлення їх до решти природи, автори констатують, що «людей можна відрізнити від тварин по свідомості, по релігії – взагалі по чому завгодно. ...Спосіб, яким люди виробляють необхідні їм засоби до життя, залежить насамперед від властивостей самих цих засобів, що їх знаходять у готовому вигляді і підлягають відтворенню» [12]. Отже, в концепції Маркса запро-

поновано аналізувати соціальні уявлення в їх соціальній детермінованості умовами виробництва і включеності будь-яких репрезентацій у процес комунікації, а також включати перцептивні еталони в соціокультурні взаємодії, які випливають із структури діяльності. Розгорнуте дослідження діяльнісної детермінованості соціальної перцепції відбувалося в рамках структурно-діяльнісного підходу, представленого в працях О.М. Леонтьєва. Тут йдеться, зокрема, про працю «Діяльність. Свідомість. Особа» [9].

Леонтьєв веде мову про виявлення в явищах свідомості їх чуттєвої тканини, звертаючи увагу на цю саму переживальність образів. Ця тканина і утворює, на думку автора, «чуттєвий склад конкретних образів реальності, які актуально сприймаються або спливають у пам'яті, що має відношення до майбутнього або до навіть тільки уявної дійсності» [9]. Констатуючи наявність величезної бібліографії з тематики перцепції, автор зауважує, що «емпірична психологія постійно обходила найважливіше з точки зору проблеми свідомості питання: питання про ту особливу функцію, яку виконують у свідомості її чуттєві елементи» [9].

Леонтьєв характеризує образи з точки зору системного підходу, який фактично є структурно-діяльнісним підходом в історичному матеріалізмі та соціальній психології, яка побудована на засадах зазначеної філософської концепції. Автор розгортає свої міркування на предмет особливої функції чуттєвих образів свідомості, яка полягає в тому, що «вони надають реальності свідомій картині світу, яка відкривається суб'єкту». Доповнюючи цю думку, автор впроваджує поняття «об'єктивного поля діяльності», оперуючи ним надалі в «системі відносин суспільства, в суспільній свідомості, а з іншого – в діяльності індивіда, що реалізує його суспільні зв'язки, в його свідомості». Як вже відзначалося, Леонтьєв, як і Маркс поділяє ідеї соціологічного редукаціонізму, вважаючи, що свідомість є зобов'язаною «своїм виникненням у праці виділенню дій, пізнавальні результати яких абстрагуються від живої цілісності людської діяльності і ідеалізуються у формі мовних значень». Через комунікацію «вони стають надбанням свідомості індивідів», зберігаючи у собі «способи, предметні умови і результати дій, незалежно від суб'єктивної мотивації діяльності людей, у якій вони формуються». Автор констатує, що вироблені в сумісній діяльності образи-значення «починають жити у свідомості індивідів ніби подвійним життям», створюючи передумови для народження «внутрішнього ставлення» як ще одного руху значень у системі індивідуальної свідомості» [9].

Висновки. Із зазначеного випливають важливі висновки щодо розуміння передумов до-

слідження соціальної перцепції в різних гносеологічних теоріях. Гносеологія є розділом філософії, який досліджує загальні передумови пізнавальної діяльності, співвідношення пізнання і дійсності, встановлення умов істинного та достовірного знання створює стійкий фундамент для дослідження соціального сприйняття. В залежності від тієї чи іншої гносеологічної концепції можна вирізняти різне розуміння образу в матеріалістичній та ідеалістичній гносеології, в раціоналізмі та емпіризмі.

У матеріалістичній гносеології розуміння образу від початку пов'язується із тілом, психікою та суспільством, що дає підстави вести мову про об'єктивізм, психологізм та соціологізм в інтерпретації соціального сприйняття в тих соціологічних концепціях, які спиратимуться на цю гносеологію. Це означатиме, що соціальне сприйняття буде досліджуватись як похідне від соціального середовища, його індивідуальних і соціально-групових особливостей, та від суспільства в цілому. Отже, матеріалістична гносеологія виводить соціальне сприйняття в світ об'єктивної реальності, наполягаючи на тому, що образи соціального сприйняття є відображенням предметної дійсності, які можуть характеризувати соціальні відносини в їх істинних вимірах. В ідеалістичній гносеології в тлумаченні соціального сприйняття переважає фікціоналістське розуміння. Це означає, що соціальне сприйняття розглядається в його феноменальному вимірі (вимір явищ), в той же час цьому феноменальному виміру ідеалістична гносеологія протиставляє ноуменальний вимір, у зв'язку з чим соціальне сприйняття виноситься за межі істинного знання. В залежності від тієї чи іншої гносеологічної концепції, по-різному розв'язується питання про джерело соціального сприйняття. В раціоналістичних концепціях джерелом соціального сприйняття стає мислення, переважно – наукове. Через це соціальне сприйняття розглядається як те, що дозволяє категоризувати різні феномени соціальності, себто, створювати фрейми визначеності на кшталт наукових. Це розуміння соціального сприйняття можна віднести до таких, в яких соціальне сприйняття уподібнюється концептуальному знанню та може бути представленим у мові. В гносеологічному емпіризмі соціальне сприйняття розглядається на засадах переважання в ньому чуттєвої компоненти, яка може бути як тим, що забезпечує відповідність соціального сприйняття дійсності, так і тим, що виступає джерелом різних викривлень. Емпіризм ґрунтується на феноменалістському розумінні соціального сприйняття, а його засновники доводять, що за образами соціального сприйняття, в силу їх феноменальності, може не перебувати жодної реальності, себто вони можуть бути фіктивними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания / Г.М. Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 2000. – 304 с.
2. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Дж. Брунер; пер. с англ. К. И. Бабицкого. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 782 с.
3. Бэкон Ф. Новый Органон [Электронный ресурс] / Ф. Бэкон. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/FILOSOF/BEKON/auka2.txt>.
4. Декарт Р. Размышления о методе [Электронный ресурс] / Р. Декарт. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/dekar01/txt04.htm>.
5. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин. – СПб: «Питер», 2009. – 576 с.
6. Ительсон Л.Б. Лекции по общей психологии: Учебное пособие / Л.Б. Ительсон. – М.: ООО «Издательство АСТ», Мн.: Харвест, 2002. – 896 с.
7. Кант И. Критика чистого разума [Электронный ресурс] / И. Кант. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/kanti02/txt02.htm>.
8. Конт О. Слово о позитивном мышлении [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://comte.newgod.su/lib/duh-pozitivnoj-filosofii№ТОС--3>.
9. Леонтьев А.М. Деятельность. Сознание. Личность. /А.М. Леонтьев.-М.: Политиздат, 1975.- [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/leona01/txt12.htm>
10. Локк Дж. Опыт человеческого понимания [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000468/index.shtml>.
11. Майерс Д. Социальная психология СПб.: Питер, 1997 - 688 с. (Серия «Мастера психологии»)
12. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология [Электронный ресурс].-Режим доступа: https://www.marx-ists.org/russkij/marx/1845/german_ideology/02.htm
13. Московичи С. СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД.- Печатается по изданию: Московичи С. Методологические и теоретические проблемы психологии. \ \ Психологический журнал, 1995, том 16, №2. - С. 3-14.- [Электронный ресурс].-Режим доступа: http://www.ido.rudn.ru/psychology/psychology_of_person/ch10_2.html
14. Платон. Государство.- [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://www.deir.org/libr/?go=book&id=470&p=606>.
15. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре [Электронный ресурс].-Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/rikk/nauk_pr.php
16. Словари на Академике [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://psychology.academic.ru/1638/перцепция_социальная
17. Словари на Академике[Электронный ресурс].-Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/89/АПШЕРЦЕПЦИЯ
18. Стефаненко Т. Этнопсихология. Учебное пособие [Электронный ресурс] / Т. Стефаненко.- Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/stef/11.php
19. Гоббс Т. «Левифан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского» [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/hobbes/01.htm>
20. Словари на Академике [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://psychology.academic.ru/352/%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B5>

Стаття надійшла до редакції 03.03.2015

REFERENCES:

1. *Andreeva G.M.* Psihologiya sotsialnogo poznaniya (Psychology of social cognition). – М.: *Aspekt-Press*, 2000. – 304 p.
2. *Bruner Dzh.* Psihologiya poznaniya. Za predelami neposredstvennoy informatsii (Cognition. Beyond the immediate information). – М.: *Direktmedia Publishing*, 2008. – 782 p.
3. *Bekon F.* Novyy Organon (New Organon). – Mode of access: <http://www.lib.ru/FILOSOF/BEKON/auka2.txt>.
4. *Dekart R.* Razmyishleniya o metode (Reflections on the method). – Mode of access: <http://psylib.org.ua/books/dekar01/txt04.htm>.
5. *Ilin E.P.* Psihologiya obscheniya i mezhlichnostnykh otnosheniy (Psychology of communication and interpersonal relations). – SPb: «*Piter*», 2009. – 576 p.
6. *Itelson L.B.* Lektsii po obschey psihologii: Uchebnoe posobie (Lectures on general psychology). – М.: *ООО «Издательство АСТ»*, Мн.: *Harvest*, 2002. – 896 p.
7. *Kant I.* Kritika chistogo razuma (Critique of Pure Reason). – Mode of access: <http://psylib.org.ua/books/kanti02/txt02.htm>.
8. *Kont O.* Slovo o pozitivnom myishlenii (Word about positive thinking).-Mode of access: <http://comte.newgod.su/lib/duh-pozitivnoj-filosofii№ТОС--3>.
9. *Leontev A.M.* Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost (Activities. Consciousness. Personality).-М.: *Politizdat*, 1975.- Mode of access: <http://www.psylib.org.ua/books/leona01/txt12.htm>
10. *Lokk Dzh.* Opyit chelovecheskogo ponimaniya (Experience of human understanding).-Mode of access: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000468/index.shtml>.
11. *Mayers D.* Sotsialnaya psihologiya (Social psychology). SPb.: *Piter*, 1997 - 688 p.

12. *Marks K, Engels F.* Nemetskaya ideologiya (The German Ideology).-Mode of access: https://www.marxists.org/russkij/marx/1845/german_ideology/02.htm
13. *Moskovichi S.* SOTSIAL'NYIE PREDSTAVLENIYA: ISTORICHESKIY VZGLYAD (Social representations: a historical look). *Psichologicheskiy zhurnal*, 1995, tom 16, №2. - P. 3-14.-Mode of access: http://www.ido.rudn.ru/psychology/psychology_of_person/ch10_2.html
14. Platon. Gosudarstvo (State). Mode of access: <http://www.deir.org/libr/?go=book&id=470&p=606>].
15. *Rikkert G.* Nauki o prirode i nauki o kulture (The natural sciences and cultural sciences).-Mode of access: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/rikk/nauk_pr.php
16. Slovarei na Akademike (Dictionaries on academics).- Mode of access: http://psychology.academic.ru/1638/pertseptsiya_sotsialnaya
17. Slovarei na Akademike (Dictionaries on academics).-Mode of access: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/89/APPERTsEPTsIYA
18. *Stefanenko T.* Etnopsihologiya. Uchebnoe posobie (Ethnopsychology. Textbook).- Mode of access: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/stef/11.php
19. *Gobbs T.* Leviatan. ili Materiya, forma i vlast gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo» (Leviathan. or matter, form and power of the state ecclesiastical and civil. «).-Mode of access: <http://philosophy.ru/library/hobbes/01.htm>
20. Slovarei na Akademike (Dictionaries on academics).- Mode of access: <http://psychology.academic.ru/352/%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B5>

Поцелуйко Артем Александрович – аспірант

Інститут соціології НАН України

Адреса: 01021, м. Київ, вул. Шовковична, 12.

E-mail: warrior6386@mail.ru

Pocelujko Artem Oleksandrovych – postgraduate

Institute of sociology NAS of Ukraine

Address: 12, Shovkovy`chna Str., Kyiv, 01021, Ukraine

E-mail: warrior6386@mail.ru